

Afghanistans sak

Del 1. Opinionsbildning i tysthetens tid

I år fyller SAK 25 år. I Afghanistan-nytt kommer du under hela 2005 att kunna läsa valda delar av SAKs historia – från de första stapplande stegen till dagens stora och väletablerade biståndsorganisation. "Opinionsbildning i tysthetens tid" utgör del 1 av 4.

TEXT: CARL SCHÖNMEYR*

Svenska Afghanistankommitténs tillkomst var en följd av den invasion av Afghanistan som inletts vid jultiden 1979 och som inom kort ledde till att landet i sin helhet ockuperades av Sovjetunionen.

Afghanistans ställning som självständig, oberoende och alliansfri stat tycktes förlorad, kanske för alltid.

Möjligheterna för yttrevärlden att hjälpa afghanerna föreföll vid denna tid minimala. FN-systemet var från första början handlingsförlamat genom Sovjetunionens rätt att använda sitt veto i säkerhetsrådet. Dessutom representerades Afghanistan i FN av den av Sovjetunionen installerade Kabulregimen under ledning av Babrak Karmal. Någon afghansk exilregering fanns inte. De så kallade politiska partier som, baserade i Pakistan och Iran, gjorde anspråk på att företräda den afghanska motståndsrörelsen var inbördes starkt splittrade och saknade legitimitet.

Det kalla kriget satte alltjämt sin prägel på världspolitiken. Sovjetunionen framstod som en militär och politisk supermakt med sitt väldiga imperium intakt. Inget enskilt land, inte ens USA, var berett att gå in i en öppen konflikt med Sovjetunionen. Afghanerna föreföll vara utelämnade till sin fruktansvärda fiendes godtycke – på samma sätt som tidigare varit fallet med ungrarna och tjeckerna i Europa. Utgången av en så ojämn kraftmätning kunde inte

Demonstration i Stockholm under parollen "Sovjet ut ur Afghanistan". Bilden är tagen någon gång i mitten av 1980-talet.

gärna bli mer än en. I sinom tid skulle afghanernas öde glömmas bort...

Saknade resurser

Svenska Afghanistankommittén saknade vid starten 1980 så gott som helt ekonomiska och personella resurser. Kommittén var också helt okänd. Afghanernas öde diskuterades inte i

svenska medier. Bildandet av SAK rönt föga uppmärksamhet.

Föreningen var mycket liten. Medlemsförteckningen för maj 1981 visar ett medlemstal på totalt 81 personer. Hälften av medlemmarna var från Stockholmsområdet. Göteborg hade fyra medlemmar, Malmö hade 12. Ekonomin var ytterst svag. Lämpliga

lokaler saknades. Ordförandeposten blev vakant detta år sedan kommitténs förste ordförande, Jan Samuelsson, ansett sig tvungen att avgå på grund av brist på tid för uppdraget.

Sammanfattningsvis företedde SAK bilden av en liten och organisatoriskt mycket svag förening. Som möjlig biståndsoperatör saknade den definitivt trovärdighet. Utan en sådan kredibilitet var det inte meningsfullt att förbereda en framställning till Sida om medel för ett fältprojekt i kommitténs regi.

Bistånd och solidaritet

Önskan att kunna ge humanitärt bistånd till det afghanska folket fanns med i Svenska Afghanistankommitténs tankegods från första början. För en solidaritetsrörelse som SAK var det naturligt att vilja verka inte bara på det politiska och det opinionsbildande planet utan också i form av konkreta hjälpinsatser till förmån för krigets och okupationens offer. En sådan insats skulle, om den kunde genomföras, demonstrera att solida-

riteten med det afghanska folket var möjlig att omsätta i praktisk handling. Härigenom skulle kommittén komma i direkt kontakt med den afghanska verkligheten och bygga upp sin egen kunskapsbas.

Vår trovärdighet som organisation skulle öka inför hemmaopinionen och i samarbetet med andra hjälporganisationer inom och utom FN-systemet. Vidare skulle en riksinsamling hemma till förmån för ett eget projekt sannolikt väcka större intresse hos allmänhet och media än vad som kunde tänkas bli fallet om de insamlade medlen enbart skulle kanaliseras via någon av de större, kända och etablerade hjälporganisationerna. Kanske skulle också ett lyckosamt genomfört svenskt projekt i SAKs regi uppmuntra till liknande insatser av organisationer i andra givarländer.

För att genomföra ett eget biståndsprojekt under riskabla förhållanden i ett avlägset beläget land krävdes emellertid inte bara finansiering utan också kapacitet och kompetens för planering och genomförande.

Kommittén kunde till en början inte uppvisa någotdera.

Vägen till en egen operativ fältverksamhet tedde sig sålunda, i detta tidiga skede, både lång och svårframkomlig. Det skulle bli nödvändigt att etablera sig i det svenska organisations- och föreningssamfundet, att skaffa sig egna medel genom en riksomfattande insamling, att nå ut med information om den sociala nödsituationen i Afghanistan och om hjälpbehoven. Vidare måste man knyta medarbetare med biståndserfarenhet till sig, förbereda och planera projekt, få medialt stöd och intresse för vår organisation och för den sak vi kämpade för. Slutligen gällde det att vinna Sidas förtroende som en seriös samarbetspartner och förvaltare av anslagna biståndsmedel.

Opinionsläget

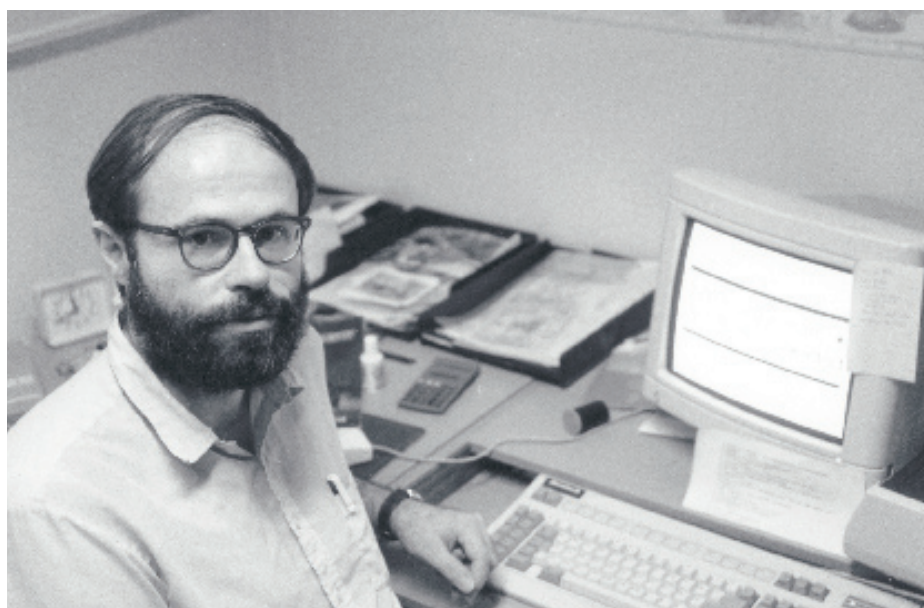
En mängd speciella faktorer gjorde opinionsbildning kring Afghanistan till en svår uppgift. Den sovjetiska ockupationen av Afghanistan hade genomförts genom ett veritabelt blixtkrig. Det tog världen med överraskning. Drama-

tiken i händelseförloppet och dess möjliga konsekvenser för världsfreden fick för en tid Afghanistan att stå i centrum för den internationella nyhetsbevakningen. Men det varade inte så länge. I takt med ockupationsmaktens konsolidering av läget blev nyheterna från Afghanistan alltmer sparsamma. Den första chocken började lägga sig och en anpassning till den nya situationen tycktes äga rum, inom landet och internationellt. En slags hopplöshetens och opportunismens tystnad började breda ut sig. Det gällde inte minst i Sverige. I detta fanns förvisso rädsla för att genom kritik ådraga oss vår mäktige grannes misshag och att ytterligare skärpa de motsättningar i Östersjöområdet som kommit till uttryck i U-båtsincidenten i Karlskronas skärgård. Men det fanns också en utbredd brist på kunskap om Afghanistan och dess folk. Landet var okänt för oss svenskar och det var svårt att förstå och identifiera sig med dess folk.

Många svenskar hade läst Jan Myrdals reseskildring från Afghanistan ”Kulturers korsväg”, men för den stora majoriteten svenskar var Afghanistan ett helt okänt land bebott av troende muslimer, ett land som så gott som inga svenskar på den tiden kände till – en sådan kombination utgjorde säkert ett svårt hinder för identifiering. Situationen komplicerades dessutom av Sovjetunionens och Kabulregimens totala kontroll över nyhetsförmedling och media i Afghanistan.

Nyhetsförmedlingen var sparsam, sporadisk och otillräcklig. De nyheter och reportage som trots censur och visumkrångel för journalister ändå fann vägen till Sverige hade mestadels sitt fokus på dramatiken kring själva krigsföringen. Civilbefolkningens situation inne i Afghanistan, i synnerhet i de vidsträckta områden på landsbygden som

” I detta fanns förvisso rädsla för att genom kritik ådraga oss vår mäktige grannes misshag och att ytterligare skärpa de motsättningar i Östersjöområdet som kommit till uttryck i U-båtsincidenten i Karlskronas skärgård.

”Anders Forsbergs roll som SAKs grundare kan knappast överskattas”, enligt artikelförfattaren.

inte kontrollerades av Kabulregimen, förblev i stort sett okänd. Till detta sakernas tillstånd bidrog också att FN-systemets normala informationsverksamhet inte fungerade i fråga om den sociala situationen i Afghanistan. Man var helt beroende av Kabulregeringen och dess olika ministerier med vilka man samarbetade.

Ett väldigt informationsgap hade sålunda öppnat sig, till men för alla som försökte orientera sig i Afghanistanfrågan i stort, liksom i de sociala konsekvenserna för befolkningen av krig och ockupation. Det var tyst kring Afghanistan. Endast den aldrig sinande strömmen av flyktingar som sökte sig till Pakistan och Iran

vittnade om att en katastrof hade ägt rum, en katastrof som berörde miljoner människor.

Forsberg tar ett initiativ

När Svenska Afghanistankommittén grundades, några månader efter den sovjetiska invasionen, hade jag förflyttats till Unicefs huvudkontor i New

York. Anders Forsberg hade tagit kontakt med mig brevledes och berättat om det initiativ han stod i begrepp att ta i Sverige, till stöd för Afghanistans sak. Anders brev blev en glad nyhet, en glimt av hoppfullhet i en mörk och dyster tid. Givetvis stödde jag hans idé.

Kommitténs start blev trög. Första försöket lyckades inte samla tillräckligt många mötesdeltagare för att kunna konstituera sig, och det dröjde till maj 1980 innan Svenska Afghanistankommittén formellt kunde bildas och anta sina stadgar.

Anders Forsbergs roll som Svenska Afghanistankommitténs grundare kan knappast överskattas. Hans intresse och engagemang för Afghanistan och dess folk och kultur var av gammalt datum, grundlagt på 1970-talet under fältarbete i landet. Hans kunskaper hade en ovanlig bredd. Det gjorde honom till den nya föreningens oumbärlige resursperson och stöttepelare, mångsysslare och pådrivare. Inte minst viktigt blev hans redaktörskap för Afghanistan-nytt under en tid då tystnaden kring Afghanistan var i det närmaste total i Sverige. Forsberg hade god överblick över den länge sparsamma afghanska flyktingströmmen till Sverige och kunde vid flera tillfällen vara till hjälp för individuella asylsökande, på det personliga planet. Som sin första ordförande kunde kommittén knyta till sig en av vårt lands få specialister på islam,

Jan Samuelsson, författare till "Islam i Afghanistan".

Till en början sköttes det löpande arbetet av en liten styrgrupp om fem medlemmar. Om detta har Gösta Hultén skrivit i en artikel i Afghanistan-nytt, nummer 1, 2003 "Hur det började". Vid min återkomst till Sverige i juni 1981 hade Jan Samuelsson avgått och jag ombads ingå i styrelsen samt fungera som vice ordförande.

Gruppen bestod nu av Anders Forsberg, Sisela Björnsson, Gösta Hultén, Catherine Belotti och jag själv. Under sommaren och hösten arbetade vi intensivt. I brist på lämpliga lokaler brukade vi träffas i min bostad på Sveavägen. Jag minns den tiden med glädje. Vår grupp var liten och våra resurser minimala. Vi hade oddsen emot oss. Men vi var ändå hoppfulla och övertygade om att det vi försökte göra var meningsfullt och värt att satsa på. Vi drog alla åt samma håll. Våra diskussioner var öppna och fria från formalism, jag kan till exempel inte erinra mig att vi protokollförde våra möten.

I denna lilla krets började de första diskussionerna om en egen biståndsinsats på fältet. Samsynen beträffande allmänna principer och strategier var stor. Vårt planerade bistånd skulle – därom var vi eniga – ha den drabbade civilbefolkningen inne i Afghanistan som målgrupp, inte de afghanska flyktingarna i Pakistan. Vidare skulle det vara en humanitär insats med överlevnad som tema och främsta mål.

Finansiering skulle sökas genom en riksomfattande insamling, "Svenska Afghanistanhjälpen", kompletterad med statsbidrag från Sida och dess medel för katastrofinsatser. Ett upprop skulle publiceras till stöd för insamlingen, och ett offentligt möte skulle hållas om Afghanistan för att informera om situationen och insamlingen.

Stöd Afghanistan!

Uppropet publicerades i Dagens Nyheter den 22 november 1981 under rubriken "Stöd det kämpande Afghanistan!" In i det sista höll vi på att stupa på vår dåliga ekonomi. Annonsen kostade 5 000 kronor. Detta belopp fanns inte i föreningens kassa. Situationen räddades av Sidas varmhjär-

tade informationschef Bo Kärre, som efter viss tvekan beslöt att betala vår annons ur sitt anslag för "Information om U-länder", en lika hygglig som kreativ tolkning av regelverket...

Uppropets text innehöll en kort beskrivning av vad som hänt, följt av en förklaring av vad kampen gällde och hur den angick också oss svenskar. "Om inte Sovjetunionens försök att underkuvla ett fattigt, fredligt och alliansfritt grannland oimtetgörs kommer ett ödesdigert exempel att statueras för alla små nationer" heter det i uppropet som därefter kort beskriver vilken slags hjälp som behövdes och hur den skulle administreras. Uppropet var undertecknat av 37 personer, huvudsakligen kulturarbetare och intellektuella. Det är intressant att i efterhand konstatera att endast tre politiker (Gunnar Heckscher, Lisa Matsson och Olle Wästberg) återfinns bland undertecknarna. Ulla Lindström och Inga Thorsson, som båda tillskrivits, svarade vänligt och uppmuntran- de, men ansåg sig inte böra skriva på av olika, personliga skäl.

Partiledarna hade alla tillskrivits men ingen av dem, inte ens Olof Palme, ansåg sig den gången böra skriva på. Ändå ter sig uppropet vid förnyad genomläsning varken särskilt radikalt eller kontroversiellt. Inte heller SAKs paroll "Sovjet ut ur Afghanistan" var egentligen omstörtande, den låg helt i linje med flera resolutioner i FNs generalförsamling, resolutioner som Sverige anslutit sig till. Det är därför svårt att förstå att de svenska politiska partiernas agerande i fråga om Afghanistan präglades av en så markerad försiktighet under detta skede. Omdömet gäller också socialdemokraterna och deras partiledare. "Du förstår, Afghanistanfrågan är väldigt känslig i partiet", förklarade Lisa Matsson, ordförande i partiets kvinnoförbund, när jag bad henne skriva under vårt upprop.

Om politikerintresset för det kämpande Afghanistan föreföll vara mycket begränsat, av uppropet att döma, var det desto mera glädjande att kunna konstatera en bred uppslutning från de intellektuella. Här fanns ett brett spektrum av politiska uppfattningar representerade, från Jan Myrdal till Bo Setterlind.

Uppropet tillkännagav till slut att ett offentligt möte skulle hållas två dagar senare, en informationskväll om Afghanistan. Mötet ägde rum i Sidas U-forum den 23 november 1981. Bland talarna fanns överstelöjtnant Bo Hugesmark, avdelningschefen i Sida, Sixten Heppling och fil dr Jan Samuelsson.

Fotografen Henrik Alderin visade egna bilder från afghanska flyktingläger i Pakistan.

Mötet blev en opinionsmäs- sig framgång för kommittén. Den följdes av andra. Innan årets slut kom ett medialt genombrott till stånd för SAK och Afghanistanfrågan i dess helhet. Sveriges tele-

vision tog upp kriget och dess följder i ett brett och mångsidigt belyst inslag i Jan Guillous "Magasinet", med Göran Rosenberg som programledare. SAK medverkade. tv:s genomslagskraft är stor och programmet kom, vad Afghanistan beträffar, att markera slutet på tystnadens tid i Sverige.

Året 1981 hade varit ett föreberedelsernas år för kommittén. Vi var fortfarande få till antalet och våra resurser var knappa. Men vi hade skaffat oss kontakter och sympatisörer i media, på Sida, bland föreningsfolk och i vissa politikerkreter. Vi låg i startgroparna. Det kommande året, 1982, skulle bli handlingens år. ■

* Carl Schönmeier är styrelseledamot i SAK. I nästa nummer av Afghanistan-nytt berättar han om hur SAKs bistånd planerades och tog form.

